

НАЦІОНАЛЬНА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ ОСВІТОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ

В статті здійснено аналіз особливостей поступу національної освіти в Україні доби Російської імперії, українських визвольних змагань 1917-1920 рр., радянської епохи в контексті формування сучасних освітологічних знань. Значної уваги приділено суспільним засадам збереження народної освіти, державній діяльності УНР щодо створення національної системи освіти, її ліквідації тоталітарною системою. Сучасна освітня система в Україні розглядається як фундаментальна основа розвитку нації.

Ключові слова: освіта; національна освіта; освітологія.

Вступ. Новий етап розвитку української нації вимагає вирішення значного обсягу проблем, успадкованих від імперського й тоталітарного минулого. Одна з засадових – формування національної системи освіти, призначеної відродити національну свідомість українського народу, спроможної ефективно виконувати завдання виховання нового громадянина незалежної держави, формування модерної ідентичності, здатної конкурувати з більш усталеними моделями, що виникли раніше. Тому актуальним є забезпечення передачі духовного надбання минулих поколінь наступним, відтак, зростає значення історії освіти у процесі розвитку освітологічних знань в Україні.

Метою розвідки є ретроспективне осягнення особливостей поступу української національної освіти в межах формування сучасних освітологічних знань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вітчизняні науковці Т. Антонюк, Л. Гаєвська, А. Гречко, Г. Січкаренко; українські в еміграції Г. Васильович, І. Коляска, С. Сірополко; західні Е. Вілсон, А. Каппелер та ін. висвітлюють різноманітні аспекти освітньої діяльності на українських теренах. Російські дослідники Н. Гуркіна, А. Любжин, А. Міллер вагомої уваги надали формуванню освітньої системи в Російській імперії, уніфікаційним тенденціям створення єдиного освітнього простору. Становлення національної школи знайшло відображення в роботах П. Дроб'язка, Б. Ступарика, Т. Усатенко та ін.

Потрібно підкреслити, що бездержавний статус українських земель мав наслідком відповідну асиміляційну освітню політику держав, до яких входили вітчизняні терени – Литви, Польщі, пізніше – Московського царства, Російської та Австро-Угорської імперій.

Період першого українського відродження (кінець XVI ст. – перші десятиліття XVII ст.) визначається помітним розвитком шкіл, друкарень та книжкової продукції. Активно розвиваються братські школи у Вільні, Городку, Бресті, Мінську, Перемишлі, Бельску, Могилеві, Замості, Києві, Луцьку, Пинську, Орші, Вінниці, Немирові, Кам'янці на Поділлі, Крем'янці та ін. (Сірополко С., 2001, с.86).

Як зазначає А. Каппелер, з XVII ст. культура українців піддавалася значно сильнішим впливам Заходу, аніж російським. Найвиразніше європейський вплив позначився на організованій на зразок єзуїтських шкіл системі освіти, яку «очоловала» Київська академія, а також колеґії в Чернігові та Харкові, де освіту отримували не лише духовні особи, а й сини вельможних осіб і міщан. Та й мережа початкових шкіл в Гетьманщині була густішою, ніж у Росії, так що у XVIII ст. українці виявляли незрівнянно вищий ступінь письменності, ніж росіяни. Проте з інтеграцією України до складу Російської імперії, поступово русифікацією її еліти, а також із створенням західної системи освіти в Росії це випередження поступово зникло (Каппелер А., 2005, с.113). Від 30-х рр. XIX ст. в Російській імперії починає здійснюватися освітня політика під керівництвом міністра С. Уварова, що ідеологічним підґрунтям мала принципи «православ'я, самодержав'я, народність» (Гуркіна Н., 2001, с.19).

Однак, Російській державі, зазначає Е. Вілсон, бракувало засобів для забезпечення культурної гомогенізації своїх підданих. Більшість українців, серед яких майже 80% склали селяни, були неписьменними. Влада усвідомлювала небезпеку, що її ніс дозвіл навчати українською (Вілсон Е., 2004, с.133–134). З другої половини XIX ст. заборонялась діяльність навіть українських недільних шкіл – безоплатних, для навчання дорослих.

Українське суспільство, пройшовши шлях від колонізації за часів Речі Посполитої до русифікації часів Російської імперії, спромоглося зберегти українську освіту, витворивши унікальні, питомо народні засоби освітньої боротьби культурного самозбереження – братські, запорозькі та народні школи. Політична й економічна інкорпорація Гетьманщини до Російської імперії передбачала уніфікацію культурну, а, отже, уніфікацію освітньої царини: народну систему освіти було ліквідовано, натомість формується імперська освітня система, що передбачала денационалізацію українського населення.

Широкий громадський рух кінця XIX–початку XX ст. висунув вимогу формування української національної школи. Лише за доби визвольних

змагань 1917–1920 рр. українська держава здійснила першу спробу створення в межах постімперського простору питомо української системи освіти, фундованої на національних засадах із збереженням широких освітніх прав національних меншин. Процес формування української школи відбувався доволі болоче та в умовах переважаючого освітнього російського середовища (домінуючого в містах), пасивного чи відкритого спротиву націоналізації та українізації у вже існуючих закладах, підтримки навчальних закладів Росією, гальмування Центральним (російським) урядом процесу націоналізації, намагання втримати контроль за формуванням освітньої системи в Україні, втілити найбільш прийнятну для російської сторони модель.

На початковому етапі розвитку державності була розгорнута діяльність щодо створення навчальних планів, підручників, вихованню національно свідомих учителів. Генеральний Секретаріат освіти відкриває українські вищі початкові школи, українські гімназії, перший Український народний університет, Педагогічну академію, Академію мистецтв, організовує різні курси для вчителів та культурно-просвітніх діячів, серед них і з українознавства (Усатенко Т., 2003, с.106–138).

Доба визвольних змагань засвідчує енергію та бажання будувати національну освіту, надолужити втрачене, визначає основні напрями політики вітчизняних урядів. 1917–1920 рр. – час народження української освітньої системи, виникнення мережі українських шкіл, створення концепції народної освіти та втілення її в життя. Молода українська держава не змогла добитися повної українізації освітньої системи, була змушена, зберігаючи мережу російських навчальних закладів, впроваджуючи там українознавство та українську мову як предмет; разом з тим створювати систему українських навчальних установ, що свідчить про формування двох типів освітніх закладів у межах країни.

З приходом більшовиків проекти системи освіти, створені за часів УНР, Гетьманату, Директорії, практично не були застосовані. Більшовики запровадили в Україні власну систему освіти, надаючи школі велику роль у своїй пропагандистській системі та комуністичній перебудові суспільства,

Із введенням в Україну військ більшовицької Росії (від січня до березня 1918 р., від січня до серпня 1919 р., із грудня 1919 р.) посилювалося створення радянських шкільних органів: відділів і комісаріатів народної освіти, культурно-освітніх комісій тощо (Усатенко Т., 2003, с.106–108).

Та вже після II Всеукраїнської наради з питань освіти (серпень 1920 р.), на якій офіційно оголошено український освітній курс, що, на думку російських освітніх кіл, мав самостійницький характер, Україна в законодавчо-розпорядчому плані цілком відмежовує себе від Росії (Агафонова Н., 2002, с.111).

Система радянської освіти в Україні 1920-х–початку 1930-х рр. ХХ ст. визначається відносно самостійним розвитком, незалежністю від освітньої практики в Росії. Це був період становлення радянської школи, коли ще центром дозволялися в галузі культури і освіти певні відхилення від російських зразків. Молоді республіки, в тому числі і УСРР, ще деякий час боролися за незалежність проти уніфікаційної політики Москви. Період з моменту створення СРСР і до 1929 р. характеризується застосуванням більшовиками компромісної тактики в національному питанні взагалі і системі освіти зокрема (Антонюк Т., 2011, с.79–80).

Отже, освітня справа національно-державного відродження початку ХХ ст. не пропала даремно – радянська влада змушена була толерувати українство, особливо у процесі коренізації, за якої відбувається активізація й поглиблення зв'язків західної та східної частин України, консолідація української радянської нації. Однак національне виховання у радянській оболонці виявилось загрозливим для радянської влади, тому було взято курс на ідеологізацію школи, а згорання українізації співпало із бурхливим розвитком освітньої системи. Не спромігшись витворити засад української освіти в УНР за такий короткий час, українське суспільство попало у вир русифікації за СРСР.

Становлення радянської системи освіти відбувалося в умовах суперечностей, певних досягнень і серйозних прорахунків, силовими і зрівнялівськими методами. Характерними для радянської системи освіти були світськість школи, послідовність і наступність у навчанні, ідеологізація та атеїзація. Зміст навчання базувався тільки на матеріалістичній науковій основі і спрямовувався на підготовку радянських інтернаціоналістів, відданих ідеям соціалізму, звичайно, у більшовицькій інтерпретації (Усатенко Т., 2003, с.109).

Радянська освіта визначалась політизацією навчального та виховного процесу, наукової та педагогічної творчості, жорсткою централізацією та ієрархізацією, відсутністю альтернативного фінансування та інших моделей існування, придушенням самоорганізаційних засад, запереченням національних особливостей і відлученням молоді від національної культурно-історичної спадщини, відмежованістю від світових тенденцій розвитку.

Освітня система працювала на створення «нової історичної спільноти – радянського народу», при цьому вона слугувала потужним знаряддям денаціоналізації та деукраїнізації. До 1989 року частка учнів у школах з українською мовою навчання складала 47,5%, тоді як частка українців у складі населення УРСР – 72,7%. Більшість таких шкіл припадало на сільську місцевість і маленькі міста, за винятком західних регіонів. У двох найбільших індустріальних центрах республіки

(Донецьку та Луганську) українських шкіл на той момент не було зовсім, хоча частка етнічних українців тут складала понад 50% (Касьянов Г., 2007, с.122).

Доба незалежності відкрила нові перспективи розвитку української освіти, проте процес її впровадження багато в чому нагадує добу УНР, щоправда в зовсім інших політичних, національних та соціально-економічних умовах. Початок 1990-х рр. був досить жвавим щодо організації освітньої справи в Україні за умов використання ефективного радянського досвіду організації навчального процесу, формування ієрархії освіти, підходів до викладання, переважно позитивного ставлення батьків до кардинальних змін в освіті.

Однак, не важко не помітити, що нині процес становлення національної освітньої системи доволі ускладнений на тлі значних регіональних відмінностей, політичних особливостей розвитку України (сепаратистські настрої; створення автономії, збройні дії та захоплення Криму; військово-політична криза на Сході держави). Відтак, зростає значення освіти передусім як засобу консолідації населення і чинника збереження національної ідентичності, державної безпеки, цілісності та

стабільності. Не дарма сучасна освіта Є. Астаховою характеризується як:

- основа національної безпеки;
- база збереження історичної та національно-етнічної самоідентифікації народу;
- провідний механізм соціокультурної наступності в розвитку суспільства;
- основа відтворення духовного потенціалу держави і розвитку індивідів;
- родова потреба, форма життя людини в суспільстві;
- механізм відтворення науки і культури;
- база сучасної економіки – інтелектуально-, науково-, та освітньо-місткої;
- головний механізм відтворення і розвитку суспільного інтелекту (Астахова Е., 1999, с.11).

Тому формування широких освітологічних знань в Україні, осягнення свого минулого, впровадження передового світового досвіду дають надію на те, що освітня царина займе належне місце в контексті розвитку модерної української нації, становлення громадянського суспільства й правової держави, зростання інтелектуального потенціалу та добробуту народу.

Література

1. **Агафонова Н.** Становлення національної системи освіти в Україні: 1917-1920 рр. / Н.В. Агафонова. – Одеса: Принт Мастер, 2002. – 206с.
2. **Антонюк Т.** Освітня політика в Україні періоду 20-х – початку 30-х років ХХ ст.: Монографія / Т.Д. Антонюк. – К.: «МП Леся», 2011. – 232с.
3. **Астахова Е.** Трансформация социальных функций высшего образования в современных условиях: Пособие по социологии образования для магистров, аспирантов, преподавателей высшей школы / Е.В. Астахова. – Харьков: ХГИ НУА, 1999. – 74с.
4. **Вілсон Е.** Українці: несподівана нація / Ендрю Вілсон. / [пер. з англійської]. – К.: «К.І.С.», 2004. – 552 с.
5. **Гуркіна Н.** История образования в России (X–XIX века): Учеб. пособие / Н.К. Гуркіна. – СПб.: СПбГУАП, 2001. – 64с.
6. **Капеллер А.** Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад / Андреас Капеллер. / [переклад. з німецької Х. Назаркевич, наук. ред. М. Крикун]. – Львів: Вид-во Укр. Катол. Ун-ту, 2005. – 360 с.
7. **Касьянов Г.** Україна 1991 – 2007: нариси новітньої історії / Г.Касьянов. – К.: Наш час, 2007. – 432 с.
8. **Сірополко С.** Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – К., 2001. – 912с.
9. **Усатенко Т.** Українська національна школа: минуле і майбутнє (український вибір) / Т.П. Усатенко. – К.: Наукова думка, 2003. – 285с.

Л. В. Панасюк. НАЦИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В КОНТЕКСТЕ ОБРАЗОВАНИЕВЕДЧЕСКИХ ЗНАНИЙ

В статті розглядаються особливості розвитку національного образования в Україні в рамках Російської імперії, во время возникновения украинской государственности 1917-1920 гг., советской эпохи в контексте формування едукативних знань. Особое внимание уделено общественным основам сохранения народного образования, государственной деятельности УНР по созданию национальной системы образования, её ликвидация тоталитарной системой. Современная система образования в Украине рассматривается как фундаментальная основа развития нации.

Ключевые слова: образование; национальное образование; образованиеведение.

L. Panasiuk. THE NATIONAL EDUCATION IN THE CONTEXT OF FORMULATION CONTEMPORARY EDUCATIONAL KNOWLEDGE

The article analyzes the characteristics of national education in Ukraine in such periods as era of the Russian Empire, the Ukrainian liberation movement in 1917-1920, Soviet era in the context of formulation contemporary educational knowledge. Considerable attention is paid to the preservation of the social foundations of folk education,

to the influence of the UPR on the creation of a national education system, its elimination by the totalitarian system. The modern educational system in Ukraine is considered as a fundamental basis for the development of the nation.

Modern education is characterized as:

- the basis for national security;
- base of preservation of historical and national-ethnic identity of the people;
- the leading mechanism of social and cultural continuity in the development of society;
- the basis playback of spiritual potential of the state and development of individuals;
- generic requirement, the form of human life in society;
- the mechanism of reproduction of the science and culture;
- the intellectual, scientific and educational basis of modern economics;
- the main mechanism of the reproduction and development of social intelligence

Keywords: education; national education; educology.

Рецензенти

О. С. Александрова – д. філос. н., проф.

М. М. Стадник – д. філос. н., проф.

Стаття надійшла до редакції 02.07.15

Стаття прийнята до друку: 22.10.15

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ

УДК 005.732

О. С. Александрова

ORCID ID 0000-0003-0030-1367

КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Феномен корпоративної культури університету розглядається як чинник його інституційного становлення і розвитку. Такий підхід можливий за умови уточнення смислового поняття «корпоративна культура»; надання характеристики сутності корпоративної культури через аналіз її типів; дослідження її внутрішніх складових і зовнішніх атрибутів; осмислення її провідних принципів і функцій. Для визначення умов становлення відповідної моделі корпоративної культури, необхідна діагностика її наявного стану в університеті, що дасть можливість окреслити й обґрунтувати механізм її подальшого розвитку.

Ключові слова: корпоративна культура; університет; конкурентоспроможність; типи корпоративної культури; внутрішні і зовнішні атрибути корпоративної культури університету; функції корпоративної культури.

Актуальність теми дослідження не викликає сумніву. Інституційну роль університету в сучасному суспільстві важко переоцінити. Разом з цим, саме корпоративна культура є чинником інституційного становлення і розвитку самого університету в умовах сучасного суспільства ризику.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Аналіз корпоративної культури як фундаментального чинника розвитку сучасного університету найбільш продуктивним є в межах соціокультурної парадигми. Оперуючи категорією «соціокуль-

турність», слід дотримуватися традиції, закладеної в теоретичних положеннях робіт О. Ахієзера (Ахієзер А. С., 1992), П. Бурдьє (Бурдьє П., 1993), Н. Зарубіної (Зарубина Н. Н., 1998), М. Лапіна (Лاپин Н. И., 2000), П. Сорокіна (Сорокин П. А., 1992), О. Темницького (Темницкий А. Л., 2007). Вони дозволяють визначити соціокультурність як фундаментальний елемент системи управління, що опосередковує дію решти інших чинників (економічних, соціальних, політичних, національно-етнічних) (Баханова О., 2010, с. 264). В рамках